

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

КОРОЛЬОВА Т.С.

старш.наук.співр.

Необхідність докорінного реформування системи вищої освіти в Україні суттєво актуалізує питання розробки організаційно-економічного механізму функціонування вищих закладів освіти (ВЗО) як єдиних навчально-науково-виробничих комплексів. Зміни, які зараз відбуваються у економіці держави вимагають створення такого механізму функціонування системи вищої освіти, який би поєднуючи різні форми власності і господарювання забезпечував збереження та розвиток накопиченого науково-педагогічного, матеріально-технічного, інтелектуального та інформаційного потенціалу вищих навчальних закладів.

Слід відзначити, що створення умов для ефективної навчально-науково-виробничої діяльності ВЗО потребує рішення двоєдиного завдання - подолання негативних тенденцій у вищій школі та здійснення реорганізації вищої школи відповідно до сучасних світових вимог.

Відповідно до Державної національної програми "Освіта" основними напрямками реформування вищої освіти є:

- прогнозування потреб держави, регіонів, галузей економіки та культури у спеціалістах з різними рівнями кваліфікації;
- створення державної системи добору і навчання талановитої молоді, розроблення і запровадження механізмів її державної підтримки;
- оптимізація мережі вищих закладів освіти та їх структур, проведення організаційно-структурних змін у системі вищої освіти, спрямованих на розвиток навчальних закладів різних типів;
- створення умов для розширення можливостей громадян здобувати вищу освіту певного рівня за бажаним напрямом;
- розроблення нових моделей різних рівнів вищої освіти;
- оновлення змісту вищої освіти, створення нової системи методичного та інформаційного забезпечення вищої школи;

- організація навчання як безперервної науково-виробничої діяльності з найповнішим використанням потенціалу вищої школи;
- ефективне використання кадрового потенціалу вищої школи у навчально-виховному процесі та науковій роботі.

В зв'язку з цим, серед найбільш актуальних питань економічного розвитку вищої школи є проблема визначення потреб держави у підготовці спеціалістів з вищої освіти різних профілів. Чисельні висловлювання щодо пересиченості України спеціалістами з вищою освітою не мають під собою належного обґрунтування. Світовий досвід свідчить, що високий рівень економічного розвитку в таких країнах, як США, Германія, Японія, Південна Корея був досягнутий, зокрема, за рахунок широкого забезпечення можливостей для молоді в отриманні вищої освіти. На сьогодні питома вага молоді, що має можливість отримати вищу освіту складає: в США - 85%, в Японії - 95%; в Південній Кореї - 90%, в Германії - 90%. В Україні цей показник не перевищує 25 відсотків.

Можливість наукового аналізу визначення необхідної кількості підготовки фахівців утруднюється відсутністю даних про перспективи розвитку галузей державного сектору економіки, не кажучи вже про приватний.

Можна лише констатувати, що з'явилася конкуренція в підготовці спеціалістів, які обслуговують найбільш адаптовані до ринку галузі. Конкурентна боротьба між державними та приватними закладами йде за право підготовки фахівців за спеціальностями, що мають найбільший попит, наприклад, економістів та юристів.

В економічній літературі в останній час мова йдеться й про те, що частка підготовки інженерів залишається досить великою по відношенню до підготовки фахівців гуманітарного профілю. Незважаючи на широку мережу ВЗО, які готують педагогів, лікарів, працівників культури, в закладах цих галузей, на них залишається великий попит, особливо у сільській місцевості. Так при щорічному випуску більш 60 тис. педагогів, учбові заклади зараз мають біля 5 тис. вакантних місць і ще понад 20 тис. місць зайнято учителями-пенсіонерами і студентами старших курсів. Не вистачає в державній системі управління та державному секторі економіки юристів, економістів, фахівців-міжнародників. Тому напрями реформування вищої школи передбачають внесення змін щодо обсягу набору студентів у ВЗО та переліку спеціальностей згідно з вимогами ринку праці.

Загальновідомо, що на ринку праці йде зменшення зайнятих у державних структурах на користь приватних або колективних підприємств. При цьому мотивація праці носить

однозначно споживчий характер, що зрозуміло, беручи до уваги сучасний економічний стан та невизначеність характеру економічних реформ. Тому сьогодні на ринку праці держави структури заздалегідь програють приватним. Проте, підприємства та організації приватного сектору ще не заявили про свої потреби в кількості та рівні підготовки тих чи інших спеціалістів і практично ніхто з них не хоче вкладати кошти в підготовку фахівців, особливо на довгострокову перспективу, якщо їх можна отримати безкоштовно.

Що ж до державного сектору економіки, то ті підприємства, що ще працюють, не бажають замовляти спеціалістів - як внаслідок скрутного економічного становища, так і уникаючи брати на себе тягар обов'язків по відношенню до молодих спеціалістів.

Останнім часом виникла ще одна обставина, яку треба приймати до уваги при визначенні держзамовлення. Справа в тому, що підприємства та організації навіть при потребі у спеціалістах з вищою освітою не показують ці потреби вищим інстанціям, і останні не мають необхідної інформації. Це призводить до спотвореної картини у потребах спеціалістів як в регіонах, так і в країні в цілому.

З другого боку, процес формування переліку спеціальностей сам по собі має суперечливий характер. Необхідність "вписатися" в загальноосвітню освітянську систему диктує свій досить жорсткий перелік, зокрема, використання запозичених технологій має бути підготовлене відповідною сіткою спеціальностей. Остання повинна передбачити задоволення потреб, які відповідають потребам моменту, так і орієнтованих на перспективу, яку може задовольнити лише розвиток фундаментальних напрямків, в яких на сьогоднішній день ринок потреби не має.

Найменш залежать від соціальних умов щорічні норми випуску спеціалістів для сфер освіти, охорони здоров'я, місцевого та державного управління, органів внутрішніх справ, суду, прокуратури. Для їх розрахунку треба мати деякі вихідні статистичні дані, якими повинні володіти відповідні міські та обласні структури.

В народногосподарському комплексі існує також ряд спеціальностей, які породжують стабільний попит (будівництво, архітектура, сільське господарство, зв'язок, різні види транспорту, морегосподарчий комплекс тощо). Для таких спеціальностей треба встановити, що основним призначенням держзамовлення повинна бути компенсація природного зменшення кількості спеціалістів з вищою освітою. Високоточне прогнозування вказаних втрат може бути отримане на основі стандартної статистичної звітності підприємств та в рамках кожної галузі по розподілу спеціалістів з вищою

освітою по термінам (тривалості) роботи. Звідси, за існуючими методиками, можна розрахувати необхідну кількість спеціалістів народногосподарського комплексу України.

Отже, визначення необхідної кількості спеціалістів повинно виходити із потреб регіону, а не заявок підприємств та для розрахунку потреб необхідні дані, які можна отримати з державних або галузевих статистичних управлінь.

Що стосується Південного регіону, то підкреслимо особу вагу розташованих тут унікальних ВЗО України, В першу чергу, це один з найстаріших в країні Одеський держуніверситет, який став фактичним засновником багатьох ВЗО міста; провідний ОПУ, а також ВЗО, які готують спеціалістів для морського та річного транспорту України; педагогічний та економічний університети.

Враховуючи високу зацікавленість окремих галузей в кадрах вищої кваліфікації, можна прогнозувати потребу у спеціалістах по Міністерству зв'язку у кількості 550 осіб щорічно. Одеська державна академія будівництва та архітектури до 2000 року має замовлення на кадри, що перевищує на 35 - 65% ліцензовану кількість по базовим спеціальностям.

В плані створення нового організаційно-економічного механізму функціонування вищої школи особливої уваги заслуговує проблема фінансування вищої школи. Підкреслимо, що сьогодні підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється: за рахунок коштів Держбюджету України; за рахунок коштів галузевих і регіональних підприємств та комерційних структур; за рахунок коштів самих студентів.

Не викликає сумніву, що тенденція скорочення видатків з бюджету на вищу освіту збережеться, а звідси слід очікувати поширення прямих зв'язків між ВЗО і господарськими об'єктами щодо безпосереднього замовлення останніми підготовки спеціалістів і компенсації всіх витрат по їх навчання, а також розповсюдження контрактної форми підготовки фахівців.

Настав час, коли держава повинна створити необхідні умови для залучення в освіту інвестицій з боку комерційних структур та приватних осіб. На першому етапі це може бути стипендії для підтримки талановитої молоді, студентів, спрямованих на навчання комерційними структурами, а також молодих вчених. Проведення відповідної податкової політики дають змогу залучити недержавні кошти також на проведення наукових досліджень в сфері маркетингу, менеджменту, ринкової інфраструктури, а надалі можливі і довгострокові інвестиції на придбання обладнання, ремонт, будівництво тощо. Таким чином буде компенсована значна частка витрат держави на підготовку спеціалістів.

Крім того, не слід перешкоджати створенню та розвитку мережі приватних та акціонерних навчальних закладів, забезпечуючи в них навчання на рівні державних стандартів.

Враховуючи економічну ситуацію, що склалася в країні, можна запропонувати ввести кілька рівней забезпеченості ВЗО держзамовленням, виходячи з їх власних ресурсів та їх значення для країни в підготовці кадрів:

- ВЗО, що максимально забезпечується державним або галузевим замовленням та відповідним фінансуванням;
- ВЗО зі змішаним замовленням на спеціалістів з переважанням регіонального замовлення;
- ВЗО з регіональним замовленням;
- ВЗО, що, в основному, самостійно формують набір та функціонують за рахунок позабюджетних коштів.

Гнучка політика держави в визначенні розмірів держзамовлення кожному ВЗО з врахуванням їх ролі в компенсації природного зменшення спеціалістів дозволить не тільки відрегулювати баланс між можливостями вищої школи та потребами України, але й принесе значну економію державних коштів.

Найбільш оптимальним засобом впорядкування мережі ВЗО на даному етапі вважається формування “вертикальних” комплексів на основі близькості освітянських, наукових та технологічних напрямків, що об’єднують ВЗО, коледжі, ліцеї, гімназії.

У ВЗО підготовка молодих спеціалістів має бути організована в рамках ступеневої системи освіти і бути в певній мірі (як і бакалавр) супутнім продуктом основної діяльності - підготовки спеціаліста.

Подібна організація вищої освіти дозволить:

- суттєво покращити якість навчання за рахунок організації кількох проміжних рівней відбору учнів в процесі навчання;
- автоматично створити природну піраміду випуску, що складатиметься з молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, розподіливши всіх прийнятих на навчання по цим категоріям;
- зменшити втрати бюджету за рахунок відсіву, виключивши нерідкі зараз ситуації, коли після 3 - 5 років навчання відрахований студент не має начебто ніякої освіти.

В умовах переходу до ринкової економіки для впорядкування мережі ВЗО треба використовувати методи цієї ж економіки і, зокрема, такі її категорії, як конкуренція,

комерційні методи роботи, вдосконалення організації стосовно зовнішніх змін тощо. Щодо розглядуваної проблеми це означає суттєве зниження витрат бюджету на основну діяльність ВЗО за рахунок розвитку контрактних форм підготовки; створення умов для природного відмирання малопотужних і неефективних структур.

Для реалізації таких пропозицій вважаємо доцільним:

1. Обсяг держзамовлення встановлювати на рівні, необхідному для компенсації природного зменшення спеціалістів;
2. Стимулювати роботу державних ВЗО по залученню студентського контингенту на контрактній основі.
3. За результатами набору 1997 р. припинити фінансування спеціальностей, які не досягли встановленого рівня прийому (за який можна прийняти суму набору за держбюджетом та контрактами, віднесена до ліцензованого обсягу). Виключення можуть бути зроблені тільки для унікальних, з точки зору значності для держави відповідних спеціалістів.
4. Значно збільшити вимоги до ліцензування освітянської діяльності в галузі вищої освіти.

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що модернізація організаційно-економічного механізму функціонування та розвитку вищої школи включає наступне:

- розроблення та оптимізація обсягів та структури підготовки фахівців різних спеціальностей з урахуванням розвитку галузей народного господарства;
- впровадження науково-обґрунтованої методики визначення перспективної потреби держави у фахівцях з різним рівнем кваліфікації;
- поєднання можливостей державної і недержавної системи вищої освіти для підготовки фахівців різних спеціальностей та удосконалення системи комплектування контингенту студентів ВЗО;
- оптимізація мережі ВЗО, створення навчально-наукових комплексів (університет, інститут, коледж, технікум, професійне училище).
- забезпечення зростання обсягів та поліпшення якості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у ВЗО;
- підвищення гнучкості та мобільності системи управління сферою вищої освіти;

- застосування поряд з бюджетним фінансуванням вищої школи широкої мережі позабюджетних джерел фінансування, введення часткового платного навчання, поширення навчання на контрактній основі.

Впровадження організаційно-економічного механізму адекватного сучасним вимогам ринку забезпечить якісно новий рівень професійної підготовки та гуманітарної культури спеціалістів з вищою освітою, що підвищить їх конкурентноздатність на ринку праці, зробить її конкурентоспроможною на світовому рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варшавский, А. Е., Миндели Л. Э., Салтыков Б. Г. Научный потенциал страны. М.: «Знание», 1984. – 62 с.
2. Добров Г. М., Тонкаль В. Е. и др. Научно-технический потенциал: структура, динамика, эффективность. - К., Наукова думка, 1987. – 346 с.
3. Подгорный, А. З. , Янковой, А. Г. Комплексное прогнозирование показателей естественного движения населения [Текст] / А. З. Подгорный, А. Г. Янковой // Демографічні дослідження. – К. : Наукова думка. – 1993. - № 13.
4. Королева, Т. С. Возможность и границы использования различных источников финансирования высшего образования [Текст] / Т. С. Королева // Проблеми формування ринкового середовища : Матеріали підсумк. наук. - практ. конф. Одеса, 7-9 лютого 1995 р. : тези доповіді. – Одеса : ОДЕУ, 1995. – С. 35.
5. Королева, Т. С. Влияние участия студентов в научно-исследовательской работе на качество подготовки специалистов [Текст] / Т. С. Королева // Проблеми якості підготовки і підвищення кваліфікації економістів : Матеріали підсумк. наук. - практ. конф. Одеса, 9-11 квіт. 1996 р. : тези доповіді. – Одеса : ОДЕУ, 1996. – С. 65.
6. Королева, Т. С. Об источниках финансирования высшего образования в Украине [Текст] / Т. С. Королева // Формування ринкових відносин та проблеми їх відображення в курсах економічних дисциплін. Матеріали підсумк. наук.-практ. конф. – Одеса, 15-16 жовтня 1997 р. : тези доповіді. – Одеса : ІРЕНТ, 1997. – С. 152-156.
7. Бойко, Є. А. Підприємницьке спонсорство в освіті / Є. А. Бойко //Фінанси України. – 1997. – № 11. – С. 114-116.